

UN ESTUDI SOBRE EL PROCÉS D'ELABORACIÓ DE LES COSTUMS DE TORTOSA

per Tomàs DE MONTAGUT I ESTRAGUÉS

Professor titular d'Història del Dret de la Universitat de Barcelona

MASSIP, Jesús: *La gestació de Les Costums de Tortosa*, Tortosa (Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre), 1984.

Ens trobem davant d'una obra que resulta ser la publicació del treball de tesi doctoral que Jesús Massip defensà amb èxit a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.

El doctor Josep M. Font i Rius, Catedràtic d'Història del Dret, ens presenta l'autor i ens introdueix en la matèria amb un pròleg que situa l'obra dins la tradició historiogràfica de Les Costums de Tortosa, assenyalant les aportacions més destacades de l'autor i caracteritzant, finalment, el treball com «una meritòria aportació de Massip a la gestació del Codi Tortosí».

No estem davant del primer treball que l'autor ha realitzat sobre el tema. Des de 1959 al 1982 Tortosa i el seu dret local medieval han estat tractats en múltiples estudis històrics per Massip qui, com a fill de Tortosa i Director del seu arxiu municipal, és un bon coneixedor dels condicionaments geogràfics i de la societat actual de Tortosa, alhora que ha pogut manejar a bastament els testimonis documentals més importants que ens parlen de la Tortosa medieval. Massip és, doncs, la persona ben informada i documentada que ens parla d'un tema que coneix i domina en extensió i en profunditat.

El llibre té com a objecte l'estudi de la Societat i del Dret de Tortosa dins d'unes coordenades d'espai i de temps determinades. El territori comprèn el nucli urbà, més l'amplia zona circumdant que depèn de la seva jurisdicció. Els límits d'aquest territori, delimitat així, evolucionaran amb el transcurs del temps en funció de diverses vicissituds polítiques, tal com es pot apreciar en el mapa inserit entre les planes 64-65. El criteri de selecció temporal és doble, perquè la primera part de l'obra, dirigida a l'estudi de les circumstàncies geogràfiques, demogràfiques i polítiques —al context, en definitiva— de Les Costums de Tortosa, es remunta a l'època de la dominació romana a la Península i s'estén, sense solució de continuïtat, fins a l'època medieval, ultrapassant-la

àdhuc i arribant fins el segle xx, quan es tracten algunes qüestions com, per exemple, la divisió territorial del Principat. Altrament, el nucli fonamental de l'obra es refereix als segles XII-XIII, l'època de gestació de *Les Costums*. La narració ordenada cronològicament del procés d'elaboració i formulació del dret local tortosí constitueix la part substancial del treball que es complementa amb uns capítols dedicats a la tradició manuscrita dels diversos exemplars conservats o coneguts i a les diverses edicions que des de la del 1539 fins a la del 1972 s'han realitzat.

El fenomen urbà i la seva cristallització en textos jurídics són, doncs, els dos grans temes que Massip exposa en la seva obra, seguint la tradició de la historiografia local europea que, des de la segona meitat del segle passat, s'ocupa d'aquesta problemàtica amb una metodologia científica. Malgrat aquest plantejament més general, és en l'aspecte purament heurístic on s'assoleixen les conclusions fonamentals que posen de manifest l'íntim lligam existent entre la redacció pròpiament dita de *Les Costums de Tortosa*, datada l'any 1272 i els altres costums escrits o no escrits anteriors que, remuntant-se fins i tot a la Carta de Població del 1149, evolucionen en el transcurs de la segona meitat del segle XII i durant el segle XIII, tal com pot comprovar-se a través de la variable regulació d'unes quantes matèries com són la jurisdicció, les trobes, el coltell tret, etc.

Massip afirma que, malgrat ser el manuscrit del 1272, el més antic que se'n conserva de *Les Costums*, aquestes constituïrien un nucli escrit molt abans de l'esmentada data ja que, possiblement, foren redactades en el període 1241-1245.

Aquesta nova cronologia que l'autor defensa per a la gestació de *Les Costums de Tortosa* suposa situar els seus orígens en una època anterior a la que fins ara era acceptada i, al mateix temps, serveix d'argument decisiu a Massip per afirmar que *Les Costums de Tortosa* no poden dependre en la seva gestació dels *Furs de València*, encara que sigui plausible d'admetre el contrari, afirmació, aquesta última, certament discutible com el mateix autor reconeix implícitament en no pronunciar-se de forma definitiva.

Després d'una bona exposició de l'estat de la qüestió en la que apareixen aplegades, confrontades i criticades com cal les opinions dels autors més significatius que han estudiat el tema, com són: Oliver, Chabàs, els dos Foguet (Ramon i Josep), Danvila, Hinojosa, Brocà, Galo Sánchez, Honori i Arcadi Garcia, Font, Iglesia, etc... i que palesa el domini de la ja àmplia bibliografia sobre el tema, l'autor dedica el primer capítol al marc històric de la Tortosa de *Les Costums*. Un títol força ambiciós per la informació que conté sobre el territori, la població i l'estructura polític-administrativa. Hi trobem a faltar una exposició més pregona dels dominis urbans interns, dels factors socials i econòmics concrets que influïren en l'organització política urbana i en el seu dret. Se'n ofereix una visió formalista i institucional de Tortosa, certament útil i necessària, però que caldria complementar i confrontar amb els fets de la vida pràctica tortosina que ens és possible de conèixer a través dels testimonis documentals que n'han restat. Els documents constitucionals ens par-

len d'uns poders senyorials i de la seva distribució, però: quina fou la seva efectivitat? La Sentència de Jaume I del 1228 suposa el reconeixement oficial de la Universitat, que a partir d'ara pren consistència jurídica, però: quina serà la seva efectiva organització, composició i funcionament? En què consistirà la política urbana i la vida administrativa de l'incipient municipi a la que al·ludeix l'autor? Quins seran els instruments administratius i financers emprats? Qüestions que van totes més lligades a la problemàtica que es planteja l'autor que no pas aquelles altres que deriven de la cerca d'antecedents en èpoques remotes, qüestions, aquestes últimes; la influència de les quals és realment improbable, sobretot si tenim en compte la tesi, generalment reconeguda, que nega la continuïtat entre la ciutat antiga i la medieval.

El capítol segon està dedicat al procés de formació del dret tortosí. Després d'indicar el caràcter polisèmic del mot «consuetudines» que no ha d'identificar-se, en els seus moments inicials, amb el significat que obté, com a conjunt de normes jurídiques, en el transcurs del segle XIII, l'autor estudia detalladament les fites més importants per a la construcció de l'ordenament jurídic tortosí. La Carta de Població del 1149, les Sentències reials del 1199 i el 1228, la Sentència de Flix del 1241, la Carta de la Paeria del 1275 i la Sentència arbitral del 1277 en són els punts principals, però no els únics, tractats per Massip d'una forma crítica i enriquidora, tot i seguir les petjades dels investigadors anteriors. Així, veiem com aporta noves fonts de coneixement respecte a la carta de població del 1149, perquè a més dels set exemplars coneguts a través del corpus de cartes de població i franquesa de Catalunya del professor Font i Rius, l'autor ens informa de l'existència de sis exemplars més, conservats en l'arxiu tortosí, els quals, fins i tot, són distribuïts entre els dos grups de cartes que estableix en funció de la seva inspiració comtal o templària. També afegeix a la documentació tradicionalment utilitzada, la Sentència del rei Jaume I del 1228, sobre la judicatura de la ciutat de Tortosa, qüestió aquesta que enfrontava el Temple amb la Ciutat. És en la interpretació d'aquesta Sentència en relació amb l'anterior del 1199 i amb la posterior de Flix del 1241, on Massip aporta idees noves en el sentit de caracteritzar la Sentència de Flix com un retrocés en el tracte dels ciutadans, que perden facultats jurisdiccionals amb la nova delimitació de l'àmbit competencial dels jutges senyorials i ciutadans, per raó de la matèria civil o criminal de què es tracta. També és una novetat la tesi de Massip pel que fa als costums no escrits que l'autor lliga amb la forma de completar les llacunes de les redaccions escrites amb la interpretació dels costums «de què hom dubta o pot dubtar». Aportació realment important que tal vegada convindria explicar en relació amb la problemàtica de la creació del dret a Tortosa, de les seves fonts materials o de producció popular i amb el reuig tan significatiu dels ciutadans a fossilitzar el seu dret en una redacció escrita, quan en altres llocs esdevé precisament el contrari.

No disposem d'una edició crítica del text de Les Costums de Tortosa, entre d'altres raons perquè les redaccions que se'ns conserven o de què tenim notícies (manuscrites o impreses) reflecteixen moments o estadis diversos del

seu procés de gestació o de la seva tradició manuscrita. Massip projecta llum sobre aquesta problemàtica heurística mitjançant el seu esquema comparatiu de la Sentència (1277) i del text definitiu (1277-79), amb el manuscrit «Consuetudines» (1272) valent-se dels treballs que sobre aquest camp realitzaren Oliver, Cots i Iglesia Ferreirós. És el text de la Sentència (1277) el que li permet de perfilar i determinar el sentit de les variants introduïdes i d'obtenir una explicació més extensa d'idees i fenòmens ja coneguts, com els de la reïtefada supressió dels paràgrafs llatins o l'especial cura i preocupació pels aspectes del dret.

L'autor basteix el seu treball sobre unes fonts de coneixement immediates, sobre uns aparells bibliogràfics i de notes, i sobre un apèndix documental, que completen de forma adequada i sòlida el seu discurs especulatiu inicial. Destaquem, pel que fa a l'apèndix, l'acurada transcripció de documents essencials per a l'estudi de la gestació de Les Costums de Tortosa, alguns dels quals ara apareixen per primera vegada publicats, com la Sentència de Jaume I del 1228 o la Sentència arbitral i definitiva del 1277 que resol el plet entre ciutadans i senyors sobre els costums, entre d'altres.

Per concloure aquest comentari, diria que sobre el procés de gestació de Les Costums de Tortosa continua havent-hi zones sumides dins la penombra i algunes molt significatives fins al punt de no saber exactament quines foren les fonts del dret comú emprades pels redactors, o quina fou la incidència de la pràctica diària que integrà finalment llur redacció. Tanmateix, cal dir que el treball de Jesús Massip, tant per la seva aportació de nous i substancials coneixements sobre aquest tema, com pel seu tractament global, ha d'ésser qualificat com una valuosa i seriosa tasca de recerca històrico-jurídica sobre els orígens de Les Costums de Tortosa que hom haurà de tenir necessàriament en compte per a altres estudis ulteriors.